

ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІМИ ПЕДАГОГАМИ

Бутузова Лариса Петрівна,
к.психол.н., доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка
lorabutuzova@gmail.com

Яриновська Катерина Тарасівна
магістрантка ННІ філології та журналістики,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
kyarik555@gmail.com

Постановка проблеми. В модерному дискурсі психолого-педагогічної науки особливо актуальним є питання формування комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти педагогічних спеціальностей. Модернізація системи знань про фахову підготовку майбутніх вчителів у їх професійній діяльності, створення і забезпечення ефективних та комфортних умов формування комунікативної компетентності як однієї із ключових компетентностей педагога є одним із найперспективніших та проблемних напрямів наукових розвідок в освітній царині.

Освітня діяльність у школі передбачає формування професійно необхідних умінь та навичок, основною з яких є комунікативна. Саме необхідність формування такої нової гуманітарно-технічної та інтелектуальної еліти і вимагає від вищої школи педагогів нових підходів в освіті для того, щоб вчитель міг сформувати таку ж компетентність у своїх вихованців. Від рівня підготовки вчителя в закладі вищої освіти залежить процес виховання, а також розвитку індивідуальностей нової генерації, тому зростають загальнопедагогічні та психологічні вимоги до навчання та формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Серед таких важливих вимог визначають особливості розвитку національної і зарубіжної культури та їх розуміння, ефективне поєднання теоретичних, емпіричних та практичних знань, умінь і навичок, володіння культурою вчителя, усвідомлення ролі педагога в освітньому та виховному процесах, вміння керувати навчально-виховним процесом в межах закладів загальної середньої освіти тощо. Високий рівень комунікативної компетентності майбутнього педагога є однією із найефективніших умов та засобів розв'язання навчально-виховних завдань, а також створення умов для повноцінного проведення освітнього процесу в школі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Загальновідомо, що протягом ХХІ століття проблема формування комунікативної компетентності педагогів була чи не найактуальнішим об'єктом досліджень педагогів та психологів. Основними складовими комунікативної компетентності, її сутністю, розробкою і дослідженням її концептуальних ідей та засад у синхронному та діахронному дискурсі займалися багато українських та зарубіжних науковців. За

результатами таких досліджень можемо зробити висновок, що у сучасній психолого-педагогічній науці не існує єдиної думки щодо визначення дефініції «комунікативна компетентність», а також виділяються різні авторські педагогічні школи, що окреслюють етапи формування комунікативних педагогічних технологій, приміром школа А. Макаренка, Н. Попової, В. Сороки-Росинського, С. Шацького.

Окремими аспектами цього питання займалися сучасні дослідники та дійшли таких висновків: у питаннях формування комунікативно-перекладознавчих компетентностей (І. Алексеева, В. Комісаров, Я. Рецкер, Л. Латишев) – було досліджено особливості комунікації як однієї із ключових засад перекладознавства; у питаннях формування комунікативно-соціокультурних компетентностей (І. Закір'янова, О. Бирюк, С. Шукліна, Д. Іщенко) – визначено тісні взаємозв'язки соціокультурних та комунікативних аспектів діяльності педагогів; за допомогою аналізу засад та процесу формування вузькогалузевих педагогічних компетентностей (Н. Кузьміна, А. Маркова, С. Соколова, Л. Карпова) було окреслено основні види педагогічних компетентностей, необхідних для роботи в закладах загальної та спеціальної середньої освіти, а також шляхи їх формування. В межах суто комунікативної компетентності вузькопрофільними питаннями займались Л. Мітіна, Н. Миронова, С. Зенкевич, Л. Романишина, Р. Міловідова, Ю. Пассов тощо, котрі дійшли висновків, що комунікація – один із основних засобів здійснення навчально-виховного процесу, особливо невербальна комунікація в умовах дистанційної освіти, оскільки значення розуміння майбутніми педагогами поняття та шляхів формування комунікативної компетенції є важливою складовою у цілеспрямованому її розвитку та саморозвитку.

Отже, говорити про молододослідженість комунікативної компетентності в сучасній науці неможливо, проте якщо акцентувати увагу на шляхах формування вищезгаданої компетентності, то вже відомі дані потребують систематизації та узагальнення, а нові методики дослідження - апробації. Окремо варто наголосити на проблемі розуміння студентами-майбутніми педагогами основних теоретичних засад комунікативної фахової компетентності та процесу її безпосереднього формування.

Мета статті проаналізувати основні етапи формування комунікативної компетентності у закладі вищої освіти, дослідити шляхи формування комунікативної компетентності у навчально-виховному процесі підготовки майбутніх педагогів, визначити рівень розуміння суті поняття «педагогічна комунікативна компетентність» та усвідомленості здобувачами вищої педагогічної освіти необхідності формування комунікативної фахової компетентності як базової.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну базу наукової розвідки склали загальнонаукові методи: аналіз основних теоретичних матеріалів, що стосуються дефініції та класифікації комунікативних компетенцій, опис вже відомих теоретичних напрацювань із обраної тематики, узагальнення та систематизація результатів дослідження. Для вивчення розуміння студентами поняття «педагогічна комунікативна компетентність» використано емпіричні

методи: спостереження та анкетування (розроблена в рамках мети дослідження авторська анкета «Комунікативна компетентність майбутніх педагогів»).

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх педагогів – це процес оволодіння знаннями, формування вмінь та навичок, що необхідні педагогові для ефективного виконання завдань освітнього процесу [2, с. 268]. Застосовуючи поняття професійної компетентності, А. Капська розглядає її як комплекс певних знань, умінь, навичок, а також ціннісних орієнтирів, різних психологічних якостей, акмеологічних варіантів і професійних позицій, при цьому дослідниця вважає її основним компонентом обраного виду діяльності, а комунікативну компетентність – як одну з необхідних умов її ефективності [3].

Проведене анкетування дало змогу зібрати досить велику частку практично-статистичного матеріалу. Протягом жовтня 2021 року респондентам було запропоновано анкетування «Комунікативна компетентність майбутніх педагогів» у дистанційній формі. Всі питання безпосередньо стосувалися процесу розуміння поняття комунікативної компетентності студента-майбутнього педагога та шляхів і рівня її формування у закладі вищої освіти. В ході дослідження було опитано 35 респондентів Житомирського державного університету імені Івана Франка зі спеціальностей: 013 Початкова освіта, 014.01 Середня освіта(Українська мова і література), 014.028 Польська мова і література в закладах освіти, 061 Журналістика, 073 Менеджмент; серед яких 32 (91,4%) жінок, 3 (8,6%) чоловіків; віковий діапазон: 17-19 років – 20 респондентів (57,1%), 20-21 рік – 11 осіб (31,4%), 22+ роки – 4 респонденти (11,4%).

Результатом професійної педагогічної підготовки є певний рівень загальнопедагогічних знань, певних умінь і навичок, особистісних якостей, професійної педагогічної компетентності, важливими складовими якої є специфічні компетентності [1]. В ході проведеного дослідження вдалося з'ясувати, що опитані респонденти серед найважливіших компетентностей майбутнього педагога виділяють саме комунікативну компетентність як провідну. Зауважимо, що на друге місце респонденти ставлять організаційну компетентність, потім – дидактичну, а на останнє місце із запропонованих – гностичну (рис.1).

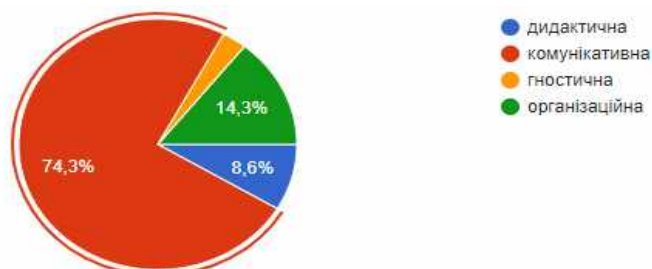

Рисунок 1. Уявлення студентів про важливість професійних компетенцій педагогів

Комунікативною компетентністю називають здатність встановлювати і підтримувати всі необхідні контакти з соціумом, включи систему ресурсів, що необхідні для побудови ефективної комунікації в ситуативному колі взаємодії між людьми. Вона, в свою чергу, передбачає такий рівень взаємодії з

оточуючими, що дозволяє в межах свого соціального статусу і здібностей, ефективно функціонувати в суспільстві, а також включає життєвий досвід, наукові знання, ерудицію тощо [5, с. 35]. Визначення характеру розуміння студентами поняття «комунікативна компетентність» відбувалося за такими критеріями: загальнонаукове розуміння суті поняття, знання практичних аспектів застосування та вміння пояснити своїми словами. Обробка отриманих у ході дослідження результатів дає змогу робити висновок, що в принципі, більшою чи меншою мірою абсолютно всі респонденти розуміють суть комунікативної компетентності. Наприклад: «Комунікативна компетентність передбачає сформованість відповідних знань, умінь і якостей педагога, що сприяють взаємодії з іншими учасниками педагогічного процесу і здатність розв'язувати освітні завдання у процесі комунікації на основі міжособистісної взаємодії», «Це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми, певна сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування, передбачають уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера у процесі спілкування», «Вміння знаходити спільну мову з учнями шляхом використання комунікативних складових» тощо. Загалом, у ширшому професійному розумінні дефініція «комунікативна компетентність» опрацьовується як ідейно-моральна категорія, яка регулює загальну систему ставлень людини до навколишнього природного й соціального світу, а також до власної індивідуальності як синтезу бачення цих двох світів [4, с. 5].

Відповідно до цього варто виділити основні складові комунікативної компетентності. Опитаним респондентам було запропоновано загальний перелік складових, проте не всі вбачають складові компетентностей у власне комунікативних чинниках (рис.2.).

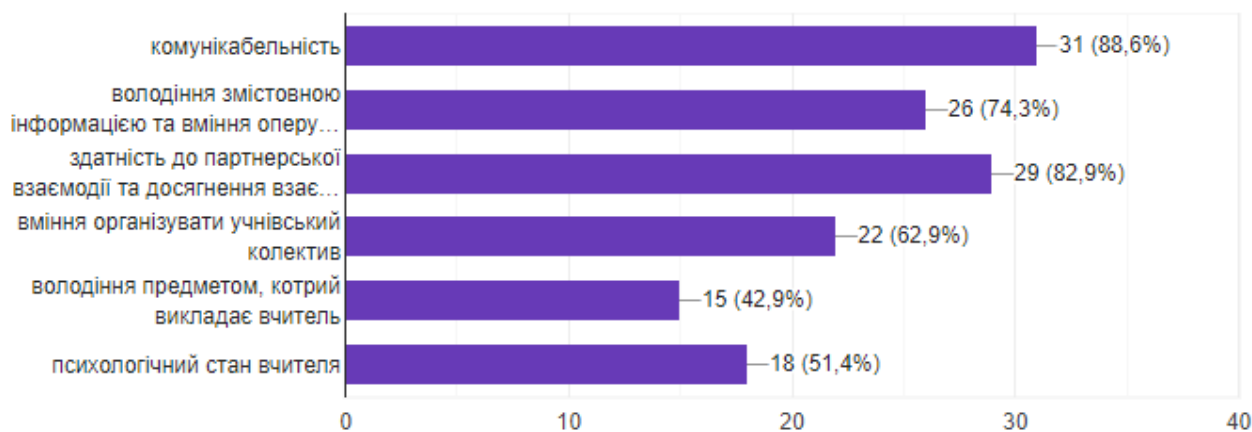

Рисунок 2. Розуміння студентами чинників комунікативної компетентності

Швидше за все, респонденти не замислювались про те, що вміння організувати учнівський колектив репрезентує організаційні компетенції, володіння предметом, котрий викладає вчитель – академічні, а психологічний стан вчителя - психотип педагога. Щодо всіх інших складових саме комунікативної компетентності: комунікабельність, володіння змістовною інформацією та вміння оперувати нею, здатність до партнерської взаємодії та досягнення взаємозв'язку, то вони займають домінуюче місце:

Особливо варто наголосити на основних причинах невдалої комунікації. Опитаним було запропоновано декілька варіантів чинників порушення комунікації: стереотипізація, перенасичення комунікативного простору зайвою інформацією, що перешкоджає прийняттю рішень; упередженість уявлень та поглядів; погані взаємини між комунікантами; відсутність інтересу та значимості інформації; зневажання фактами або використання недостовірних фактів; помилки у висловленні думки; складна інформація за відсутності словникового запасу; неправильність підготовки тактики та стратегії спілкування. Найбільш вагомими причинами невдалої комунікації, на думку опитаних, є: стереотипи та упереджені уявлення, а також відсутність зацікавленості (рис.3).

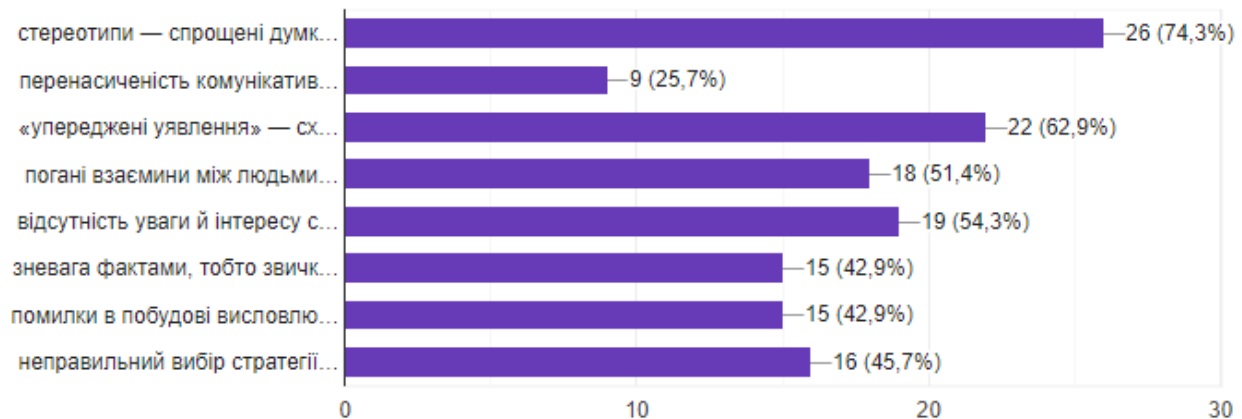

Рисунок 3. Розуміння студентами основних причин невдалої комунікації

Щодо власне складових комунікативної компетентності, то їх виділяють 3: когнітивна (що педагог знає питання, про яке інформує); операційна (як педагог застосовує свої знання на практиці) та мотиваційна (як педагог ставиться до сфери своєї діяльності) [7]. Кожна з них є рівноцінною та вагомою, проте опитані респонденти визначили домінантною складовою саме мотиваційну, після неї за вагомістю йшла когнітивна, а найменш вагомою, виявилась операційна (рис.4):

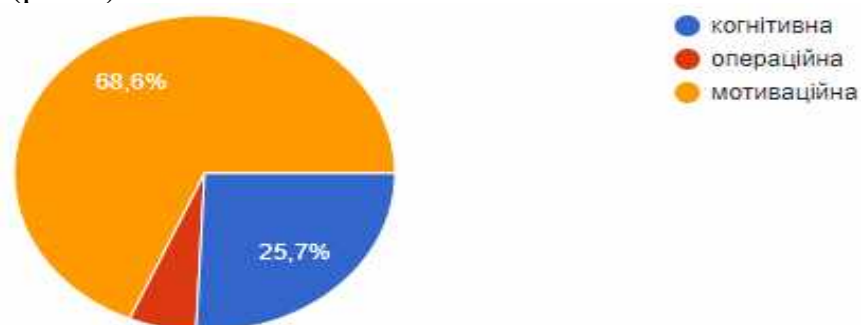

Рисунок 4. Рейтинг вагомості складових комунікативних компетенцій вчителя в уявленнях майбутніх педагогів

Особливо важливим є функціональне навантаження комунікативної компетентності майбутніх педагогів, а отже, власне, розуміння функцій комунікативної компетентності. Всього у психолого-педагогічній науці їх виділяють 4 [2]: інформативна – обмін певною інформацією та науковим

аналізом змісту цих інформаційних повідомлень; управлінська - тісно пов'язана з ефективністю функціонування організації і є генетично та структурно вихідною; емотивна — пов'язана з емоціями та переживаннями; фатична - пов'язана із встановленням контактів певного роду. Саме тому до анкети було включене питання, що стосувалося переважання значимості функцій у структурі комунікативної компетенції педагога (рис.5.).

Рисунок 5. Уявлення студентів про важливість функцій комунікативної компетентності педагога (яка із основних функцій вважається основною, а яка периферійною)

Домінантою функцією із цих чотирьох студенти визначили останню (фатичну), на другому місці інформативна, потім – управлінська, а останньою визначено емотивну.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити ряд висновків та узагальнень. У свідомості переважної більшості опитаних майбутніх педагогів комунікативна компетентність виділяється як найвагоміша з поміж інших компетентностей. Основними складовими комунікативної компетентності є комунікабельність, володіння змістовною інформацією та вміння оперувати нею, здатність до партнерської взаємодії та досягнення взаємозв'язку між учнем та вчителем. Основними причинами невдалої комунікації визначено: стереотипи, упереджені уявлення, відсутність зацікавленості у спілкуванні. Найбільш вагомою складовою комунікативної компетентності більшість опитаних визначили мотиваційну, а домінантними функціями – фактичну та інформаційну. Серед всіх названих респондентам функцій домінантною була визначена саме комунікативна;

Студенти, котрі є потенційними педагогами мають чітке розуміння дефініції «комунікативна компетентність майбутнього педагога». Проте не всі опитані чітко розуміють з чого безпосередньо складається комунікація між вчителем та учнем, хоча домінанта лишилась все-таки за комунікативними чинниками.

Найбільш значними причинами невдалої комунікації, на думку реципієнтів є: стереотипи, упереджені уявлення, відсутність зацікавленості. Домінантною складовою комунікативної компетентності опитані визначили мотиваційну (ставлення і мотивація педагога), за нею визначено когнітивну(знання предмету, котрий викладає вчитель). Найменшої значимості набула операційна складова(єдність теорії та практики). Щодо функціонального

аспекту, то головною функцією комунікативної компетентності було обрано – фактичну, а отже – домінантою у комунікації вчителя і учня реципієнти вважають встановлення ментального, емотивного контакту.

Загалом, можна означити те, що у студентів педагогічного вишу є чітке уявлення та розуміння комунікативної компетентності майбутнього педагога, його складових, основних чинників, функцій, причин невдалої комунікації.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні механізмів формування психологічної складової комунікативної компетентності майбутніх педагогів у закладах вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Вип. 4 / упоряд. О. Б. Петренко ; ред. кол. : О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2016. – 366 с.
2. Калита Н. Підготовка вчителя початкової школи в контексті сучасних освітніх парадигм / Н. Калита // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 14. – С. 265–270.
3. Левицька Н. С. Особливості соціально-перцептивної компетентності працівників соціальної сфери / Н. С. Левицька, В. В. Москаленко // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПНУ. Том XIII, ч. 1. – 2011. – С. 251-257.
4. Максименко С. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування) / С. Максименко, М. Заброцький. – К. : Главник, 2005. – 112 с.
5. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів / Укл. А. Дербеньова, А. Кунцевська. – Х. : Основа, 2009. – 191 с.